

Arhitektura uvjerenja: sociolingvistička i psihološka analiza jezika u skupinama s visokom razinom kontrole

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj rad pruža interdisciplinarnu analizu uloge jezika u konstruiranju i održavanju ideoloških sustava unutar skupina s visokom razinom kontrole. Polazeći od teorijskih okvira performativnosti jezika, lingvističkog relativizma i teorije kompleksnosti, rad istražuje kako se specifičnim lingvističkim tehnikama – poput opterećenog jezika, ezoteričnog žargona i klišeja koji prekidaju misao – iskorištavaju urođene kognitivne pristranosti (npr. efekt iluzorne istine, Dunning-Krugerov efekt, grupna polarizacija). Analiza je smještena u suvremeni društveni kontekst obilježen krizom usamljenosti i nepovjerenja u institucije te ubrzan digitalnim tehnologijama koje stvaraju personalizirane jekine komore. Univerzalnost analiziranih mehanizama prikazana je na nizu studija slučaja, s posebnim naglaskom na primjere iz hrvatskoga regionalnog konteksta (Cenacolo, Scijentologija, Međugorje), gdje se provodi detaljna dekonstrukcija konkretnih jezičnih artefakata. Rad također uvodi kritičku perspektivu koja razmatra dvojnu prirodu ovih lingvističkih mehanizama. U zaključku se predlažu koncepti „lingvističke budnosti” i „lingvističke higijene” kao praktični alati za jačanje otpornosti na lingvističku manipulaciju u digitalnom dobu.

Ključne riječi: *lingvistička kontrola, kultovi, analiza diskursa, kognitivne pristranosti, performativnost, digitalna manipulacija, sociolingvistika*

Abstract

This paper provides an interdisciplinary analysis of the role of language in constructing and maintaining ideological systems within high-control groups. Drawing from the theoretical frameworks of linguistic performativity, linguistic relativity, and complexity theory, the paper explores how specific linguistic techniques—such as loaded language, esoteric jargon, and thought-terminating clichés—exploit inherent cognitive biases (e.g., the illusory truth effect, the Dunning-Kruger effect, group polarization). The analysis is situated within the contemporary social context of widespread loneliness and institutional mistrust, accelerated by digital technologies that create personalized echo chambers. The universality of these mechanisms is demonstrated through a series of case studies, with a special focus on examples from the Croatian regional context (Cenacolo, Scientology, Medjugorje), where a detailed deconstruction of specific linguistic artifacts is conducted. The paper also introduces a critical perspective that considers the dual nature of these linguistic mechanisms. In conclusion, the concepts of "linguistic vigilance" and "linguistic hygiene" are proposed as practical tools for fostering resilience against linguistic manipulation in the digital age.

Keywords: *linguistic control, cults, discourse analysis, cognitive biases, performativity, digital manipulation, sociolinguistics*

Uvod: Arhitektura uvjerenja u digitalnom dobu

Jezik nije pasivni medij kojim opisujemo objektivnu stvarnost; on je aktivni arhitekt koji tu stvarnost konstruira, oblikuje i održava. Ova temeljna teza, koja leži u srcu suvremene lingvistike i filozofije jezika, poprima posebnu važnost kada se primijeni na zatvorene ideološke sustave. Unutar skupina s visokom razinom kontrole – od tradicionalnih kultova i totalitarnih političkih pokreta do suvremenih korporativnih kultura i online zajednica – jezik postaje primarni alat za izgradnju alternativnog svijeta, zajedno s vlastitim pravilima, vrijednostima i istinama. Razumijevanje ovog procesa, arhitekture uvjerenja, postalo je ključno u eri obilježenoj dubokom društvenom fragmentacijom i neviđenim tehnološkim ubrzanjem. Lingvističke tehnike koje su nekoć bile ograničene na male, izolirane skupine danas se, potpomognute algoritmima i globalnom povezanošću, šire i primjenjuju u politici, marketingu, *wellness* industriji i digitalnim supkulturama, brišući granice između uvjeravanja i manipulacije (Montell, 2021).

Ovaj izvještaj pruža sveobuhvatnu, interdisciplinarnu analizu mehanizama lingvističke kontrole. Njegova struktura osmišljena je tako da čitatelja vodi od temeljnih principa do konkretnih primjena i budućih izazova. Rad je podijeljen u pet ključnih dijelova. Prvi dio uspostavlja metodološki i teorijski okvir, definirajući pristup analizi i uvodeći ključne koncepte poput performativnosti jezika, lingvističkog relativizma i teorije kompleksnosti. Drugi dio zaranja u psihologiju lingvističke kontrole, istražujući kako specifične jezične tehnike iskorištavaju urođene kognitivne pristranosti i neurološke procese kako bi zaobišle kritičko razmišljanje. Treći dio analizira suvremeni društveni i tehnološki kontekst – epidemiju usamljenosti, krizu povjerenja u institucije i ulogu algoritama – koji stvara plodno tlo za širenje ovih tehnika. Četvrti dio primjenjuje teorijske okvire na prošireni spektar studija slučaja, od klasičnih kultova do suvremenih primjera u korporativnom i regionalnom kontekstu, demonstrirajući univerzalnost obrazaca. Konačno, peti dio bavi se suprotnim procesom – dekonstrukcijom kontrole i otporom – te analizira budućnost lingvističke manipulacije u doba umjetne inteligencije, nudeći praktične alate za razvoj „lingvističke budnosti”.

U skladu s potrebom za akademskom strogošću, ovaj izvještaj usvaja analitički, a ne alarmistički ton. Cilj nije samo identificirati opasnosti, već i razumjeti mehanizme. Stoga se dosljedno pravi razlika između deskriptivne analize – kako jezik funkcionira u stvaranju i održavanju grupnog identiteta i kohezije – i normativne analize – zašto i pod kojim uvjetima ti mehanizmi postaju problematični i štetni. Samo kroz takav nijansiran pristup možemo razviti otpornost na manipulaciju, a da pritom ne izgubimo iz vida temeljnu ulogu jezika u stvaranju zajednice i smisla.

Dio I: Temeljni okviri lingvističke moći

Metodološki okvir i pristup

Kako bi se osigurala akademska strogost i transparentnost, nužno je na samom početku jasno definirati metodološki pristup koji usmjerava ovu analizu. Ovaj rad predstavlja kvalitativnu, interdisciplinarnu studiju koja se temelji na sintezi teorijskih okvira iz sociolingvistike, kognitivne psihologije, filozofije jezika i teorije kompleksnosti, primijenjenih na analizu specifičnih jezičnih artefakata.

Metodološki pristup i procedure analize

Primarni analitički alat koji se koristi u ovom radu jest kvalitativna analiza diskursa, vođena načelima **Kritičke analize diskursa (CDA)**, koja proučavanje jezika povezuje s pitanjima moći i ideologije (Fairclough, 2013). Procedura analize obuhvaća nekoliko koraka: (a) identifikaciju i prikupljanje ključnih jezičnih artefakata (slogana, fraza, neologizama) iz dostupnih sekundarnih izvora (npr. službenih mrežnih stranica, novinskih članaka, dokumentarnih filmova i transkripata); (b) kodiranje i kategorizaciju tih artefakata prema lingvističkim tehnikama (npr. opterećeni jezik, klišeji koji prekidaju misao); (c) dekonstrukciju njihove performativne funkcije analizom ilokucijskih i perlokucijskih činova unutar specifičnog konteksta; te (d) povezivanje identificiranih jezičnih obrazaca s relevantnim psihološkim mehanizmima (npr. kognitivne pristranosti) i sociološkim uvjetima (npr. društvena izolacija).

Kriteriji za odabir studija slučaja

Studije slučaja odabrane za analizu u ovom radu nisu nasumične, već su izabrane prema specifičnim kriterijima osmišljenim da omoguće komparativnu analizu i testiranje središnje teze o „spektru kultnosti”. Time se nastoji izbjeći pristranost odabira (*cherry-picking*) i osigurati sustavnost. Iako se ovim kriterijima teži sustavnosti, važno je napomenuti da je odabir studija slučaja inherentno ilustrativan, a ne statistički reprezentativan, što je u skladu s kvalitativnom prirodom istraživanja. Ključni kriteriji za odabir uključuju:

Postojanje definiranog, ezoteričnog leksikona: Skupina mora koristiti specifičan žargon (Montell, 2021).

Prisutnost ideološkog autoriteta: Skupina mora imati jasno definirani izvor autoriteta (Lalich, 2004).

Dokumentirani utjecaj na ponašanje: Mora postojati dokaz da je ideologija skupine imala značajan utjecaj na živote članova.

Dostupnost analitičkog materijala: Za analizu moraju biti dostupni primarni jezični artefakti ili pouzdani, višestruki sekundarni izvori.

Ograničenja rada, terminološka preciznost i ***pravci za buduća istraživanja***

Svako istraživanje ima svoja ograničenja. Glavno ograničenje ovog rada jest oslanjanje prvenstveno na sekundarne izvore, bez provođenja originalnog etnografskog terenskog istraživanja. Ovaj nedostatak primarnih podataka (npr. intervjua s bivšim članovima) oslabljuje empirijsku težinu zaključaka i ograničava generalizabilnost nalaza. Nadalje, rad je primarno kvalitativne prirode. Kako bi se ublažili ovi nedostaci, primjenjuje se strategija triangulacije izvora.

Važno je adresirati i terminološku složenost. Pojmovi poput „ispiranja mozga” i „kontrola uma”, iako popularni, predmet su značajne znanstvene debate unutar sociologije i psihologije. Autori poput Benjamina Zablockog (1997) pružili su važne doprinose proučavanju ovih fenomena, no sami su termini često kritizirani kao neprecizni i potencijalno stigmatizirajući. Svjestan te kontroverze, ovaj se rad svjesno usredotočuje na precizniji i analitički obranljiviji pojam „**lingvističke kontrole**”. Time se analiza usmjerava na konkretne, vidljive jezične mehanizme, umjesto na spekulacije o unutarnjim mentalnim stanjima koje impliciraju širi, sporni pojmovi.

Kao odgovor na navedena ograničenja, buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na dopunjavanje empirijske baze. **Kvantitativni pristupi**, poput korpusne lingvističke analize, mogli bi pružiti statistički uvid u frekvenciju ključnih termina. **Originalno etnografsko istraživanje**, uključujući polustrukturirane intervjue s bivšim članovima, ponudilo bi neprocjenjive podatke o dinamici lingvističke kontrole na individualnoj razini.

Performativnost i stvaranje društvene stvarnosti

Razumijevanje moći jezika unutar skupina s visokom razinom kontrole zahtijeva temeljni pomak od tradicionalnog viđenja jezika kao isključivo deskriptivnog alata. Filozof jezika J. L. Austin (1962) postavio je temelje za ovaj pomak svojom teorijom govornih činova. Austin je napravio ključnu razliku između „konstativnog” jezika, koji opisuje svijet (npr. „Kiša pada”), i „performativnog” jezika, koji nešto *čini* u svijetu samim činom izgovaranja (npr. „Obećajem”). Jezik unutar ideološki zatvorenih skupina primarno je performativan.

Austin (1962) je dalje raščlanio jezične činoe na tri funkcije: **lokacijsku** (doslovno značenje), **ilokucijsku** (čin koji se izvodi *u* izgovaranju) i **perlokucijsku** (učinak koji se postiže *izgovaranjem*). Dok se većina svakodnevne komunikacije oslanja na lokacijsku funkciju, jezik u skupinama s visokom kontrolom naglašava ilokucijsku i perlokucijsku. Izjava vođe „Ti si spašen” nije puki opis; to je ilokucijski čin koji, unutar konteksta grupe, to stanje stvara.

Da bi performativni iskaz bio uspješan ili „sretan” (*felicitous*), moraju biti zadovoljeni „uvjeti sreće” (*felicity conditions*), što uključuje prihvaćenu proceduru, odgovarajuće okolnosti i ovlaštenu osobu (Austin, 1962). Unutar kulta, grupa sustavno gradi stvarnost u kojoj samo vođa posjeduje autoritet za izvođenje ključnih govornih činova – proglašavanje nekoga „čistim” (scijentologija) ili otpadnikom („*splitty*” u Synanonu). Poststrukturalistički mislioci poput Judith Butler (1990) nadogradili su ovu ideju, tvrdeći da moć performativa ne proizlazi iz izvorne namjere govornika, već iz njegove „citacijske” prirode – ponavljanja prethodnih, autoritativnih činova. Snaga mantri u kultovima leži upravo u njihovom neprestanom ponavljanju.

Izgradnja semantičkog okruženja: od Sapir-Whorfa do teorije kompleksnosti

Jezik nije samo alat za komunikaciju; on je i arhitektura misli. Skupine s visokom razinom kontrole to instinktivno razumiju te sustavno grade jedinstveno semantičko okruženje – vlastiti leksikon koji služi za redefiniranje stvarnosti i izolaciju članova.

Hipoteza Sapir-Whorf: Jezik kao oblikovatelj stvarnosti

Hipoteza Sapir-Whorf (princip lingvističkog relativizma) tvrdi da jezik koji govorimo utječe na način na koji percipiramo svijet (Lucy, 1997). Kada član nauči unutargrupni žargon (npr. „Thetan”), on ne usvaja samo nove etikete, već nove kognitivne kategorije koje oblikuju njegovu percepciju. Kritika izvana više nije „negativna informacija”; ona postaje „entheta”, inherentno opasan pojam. Time stvoreno semantičko okruženje aktivno *stvara* percepciju stvarnosti, čineći alternativne poglede kognitivno teško dostupnima.

Teorija kompleksnosti: Lingvistički sustav kao živi organizam

Lingvistički sustav kulta može se promatrati kao kompleksni adaptivni sustav (CAS), sa svim njegovim ključnim karakteristikama (Larsen-Freeman & Cameron, 2008):

Samoorganizacija: Značenja često nastaju i evoluiraju kroz interakcije među članovima.

Adaptivnost: Jezični sustav se aktivno prilagođava kako bi osigurao opstanak ideologije. Kada se proročanstvo ne ispuni, sustav redefinira pojmove (npr. „test vjere”).

Emergentnost: Složena svojstva sustava, poput snažnog grupnog identiteta, *proizlaze (emergent)* iz jednostavnih, ponavljajućih jezičnih interakcija.

Zajedno, ova dva okvira pružaju snažan teorijski temelj za razumijevanje kako skupine s visokom kontrolom grade svoje ideološke svjetove.

Dio II: Psihologija lingvističke kontrole

Iskorištavanje kognitivnih prečaca: proširena analiza pristranosti

Ljudski um oslanja se na mentalne prečace (heuristike) koji stvaraju predvidljive pogreške poznate kao kognitivne pristranosti (Kahneman, 2011). Skupine s visokom kontrolom majstorski koriste jezik kako bi iskoristile te urođene mane. Središnji mehanizam je **efekt iluzorne istine**: tendencija da vjerujemo informaciji nakon višekratnog izlaganja, jer mozak brka lakoću obrade (*processing fluency*) s istinom (Hasher i dr., 1977).

Dunning-Krugerov efekt i epistemička kognicija

Dunning-Krugerov efekt opisuje kako osobe s niskom kompetencijom precjenjuju svoje sposobnosti jer im nedostatak znanja onemogućuje da prepoznaju vlastitu nekompetentnost (Kruger & Dunning, 1999). Imperativ „napravi vlastito istraživanje” (*do your own research*) savršen je mehanizam za induciranje ovog efekta. Ovaj proces duboko je povezan s konceptom **epistemičke kognicije** – načinom na koji pojedinci razmišljaju o znanju te kako vrednuju izvore i opravdavaju uvjerenja. Imperativ „vlastitog istraživanja” unutar zatvorenog informacijskog ekosustava zapravo potkopava razvoj zrele epistemičke kognicije, zamjenjujući složeni proces kritičkog vrednovanja dokaza jednostavnim činom pronalaženja potvrde.

Efekt grupne polarizacije: radikalizacija u jeknim komorama

Efekt grupne polarizacije opisuje tendenciju da rasprava unutar skupine istomišljenika dovodi do toga da stavovi pojedinaca postaju ekstremniji (Myers & Lamm, 1976). Digitalne platforme, sa svojim algoritamski stvorenim jeknim komorama, idealno su okruženje za ovaj proces. Unutar zatvorenih grupa, umjereni stavovi se marginaliziraju.

Ove pristranosti tvore samopojačavajuću petlju: proces započinje *efektom iluzorne istine*; potaknut da „sam istražuje”, pojedinac ulazi u fazu lažne kompetencije zbog *Dunning-Krugerovog efekta* i nerazvijene epistemičke kognicije; konačno, interakcija s drugima dovodi do *grupne polarizacije*.

Gašenje uma: klišeji koji prekidaju misao i neurološki okidači

Jedan od najmoćnijih alata je **klišej koji prekida misao** (*thought-terminating cliché*), termin koji je skovao psihijatar Robert Jay Lifton (1961). To su kratke, reduktivne fraze (npr. „Sve se događa s razlogom”) čija je funkcija zaustaviti kritičko propitivanje.

Upotreba ovih klišeya služi i kao snažan **društveni signal** – javni performans odanosti. Kada se član suoči s teškim pitanjem, izgovaranje klišeya signalizira drugima: „Ja sam odan. Neću sudjelovati u opasnom propitivanju.” Time se potencijalni trenutak kritičke misli pretvara u test grupne lojalnosti.

Povezivanje s kognitivnom znanostu i **neurolingvistikom**

Manipulativni, emocionalno nabijen jezik osmišljen je tako da zaobiđe više kognitivne funkcije u prefrontalnom korteksu i cilja na limbički sustav, posebice amigdalu (centar za strah i emocije) (Phelps & LeDoux, 2005). Emocionalni okidači (npr. „izdaja”) izazivaju brzu, automatsku emocionalnu reakciju („Sustav 1” razmišljanje) koja nadjačava sporu, racionalnu analizu („Sustav 2” razmišljanje) (Kahneman, 2011).

Dio III: Suvremeni kontekst: plodno tlo za manipulaciju

Epidemija usamljenosti i kriza povjerenja

Učinkovitost lingvističkih tehnika kontrole pojačana je raširenom krizom usamljenosti i padom povjerenja u institucije.

Ažurirani podaci o „epidemiji usamljenosti”

Svjetska zdravstvena organizacija (2025): Otprilike 1 od 6 ljudi diljem svijeta pogođen je usamljenošću.

Harvard's Making Caring Common Project (2024): U SAD-u 21 % odraslih osjeća usamljenost.

The Cigna Group (2025): Generacija Z (67 %) i Milenijalci (65 %) bilježe najviše stope usamljenosti.

Kriza povjerenja u **institucije**

Edelman Trust Barometar za 2025. otkriva da 61 % globalnih ispitanika vjeruje da vlada i poslovni sektor služe interesima bogatih. Taj vakuum autoriteta stvara plodno tlo za alternativne ideologije.

Ciklus usamljenosti i nepovjerenja

Usamljenost i nepovjerenje tvore samopojačavajuću spregu:

Gubitak povjerenja u institucije.

Društveno povlačenje i porast izolacije.

Potraga za alternativom u online zajednicama.

Ulazak u jekinu komoru putem algoritama.

Pronalazak „zajednice” koja ublažava usamljenost.

Učvršćivanje nepovjerenja prema vanjskom svijetu.

Digitalni akceleratori: algoritmi, jekine komore i gamifikacija „istraživanja”

Arhitektura interneta funkcionira kao inkubator za kultne dinamike. Ključni mehanizmi su **jekine komore** (*echo chambers*) i **filter mjehurići** (*filter bubbles*) (Pariser, 2011). Podaci Pew Research Centra (2024) pokazuju dominantnu upotrebu platformi poput YouTubea i Facebooka. QAnon je savršen primjer pokreta čija struktura – kriptične poruke („Q drops”) koje zajednica „dekodira” – pretvara indoktrinaciju u interaktivnu igru.

Algoritam kao karizmatični vođa

U digitalnim pokretima, algoritam funkcionalno zamjenjuje tradicionalnog vođu. Dok vođa moć crpi iz karizme, algoritam to postiže kroz **hiperpersonalizaciju**. Prateći svaki klik, algoritam servira sadržaj koji duboko rezonira s pojedincom, stvarajući osjećaj da ga platforma „vidi” i „razumije” (O'Neil, 2016).

Dio IV: Proširene studije slučaja i novi fenomeni

Spektar „kultnosti”: operacionalizacija koncepta

Lingvističke tehnike karakteristične za destruktivne kultove postoje na spektru i mogu se pronaći u „*kultnim*” (*cultish*) okruženjima (Montell, 2021). Koncept **spektra kultnosti** ovdje se operacionalizira kao mjera stupnja lingvističke kontrole, procijenjena kroz tri ključna faktora: (a) stupanj prisile i nedostatak informiranog pristanka pri usvajanju jezika; (b) težina posljedica za neslaganje ili napuštanje grupe; i (c) razina transparentnosti o stvarnoj funkciji jezika.

Online wellness i self-help zajednice

Ovi pokreti često grade zajednice s „kultnim” karakteristikama. Koristi se specifičan žargon („toksini”, „čišćenje”) koji signalizira pripadnost, a osobna svjedočanstva uzdižu se na razinu dokaza.

Ekonomija kreatora (Creator Economy)

Uspješni influenceri grade zajednice s izrazito visokom lojalnošću. Stvara se unutargrupni žargon (interne šale), a kritika se redefinira kao „mržnja” (*hate*) od strane „hejtera” (*haters*).

Proširena komparativna analiza

Ključna razlika između destruktivnog kulta i benigne grupe nije u *vrsti* tehnika, već u *stupnju prisile* i *posljedicama za neslaganje* (Montell, 2021).

Tablica 1

Međunarodna i regionalna komparativna analiza lingvističkih tehnika

Lingvistička strategija	Međunarodni primjer (Synanon)	Međunarodni primjer (QAnon)	Korporativni primjer (WeWork)	Regionalni primjer (Politika RH)
Opterećeni jezik / Dehumanizacija	„ <i>Splitty</i> ”: Termin za otpadnike, patologizira neslaganje.	„Sotonska kabala pedofila”: Stvara ekstremnu moralnu paniku.	N/A (manje izraženo)	„Briselski čato”, „izdajnik”: Delegitimiraju protivnike.
Klišej koji prekida misao	„Igraj Igru”: Opravdava verbalno zlostavljanje.	„Vjeruj planu”: Zaustavlja svaku sumnju.	„Radi ono što voliš”: Uokviruje eksploataciju kao strast.	„To je duboka država”: Izbjegava odgovornost.
Stvaranje „mi protiv njih” dihotomije	Podjela na članove i vanjski, „bolesni” svijet.	Radikalna podjela na „Patriote” i „ovce”/establišment.	Podjela na „We” generaciju i tradicionalni korporativni svijet.	Podjela na „narod”/„domoljube” i „elite”/„strane plaćenike”.
Ezoterični žargon	Razvijen vlastiti leksikon za interne procese.	Sustav akronima (WWG1WGA) i kodiranih poruka.	Interni neologizmi poput „ <i>We-workin</i> ”.	Korištenje specifičnih povijesnih referenci.

Regionalni kontekst: dubinska analiza lingvističke kontrole u Hrvatskoj

Univerzalne tehnike kontrole uvijek su oblikovane lokalnim kontekstom. U Hrvatskoj, prema neslužbenim procjenama, djeluje oko 800 takvih organizacija.

Studija slučaja 1: *Cenacolo* – redefiniranje patnje

Analizom javno dostupnih svjedočanstava i programskih tekstova zajednice *Cenacolo*, uočava se kako se jezikom redefinišu temeljni koncepti. Ključna doktrinarna fraza je: „**Samo kroz patnju dolazi iscjeljenje**”.

Lingvistička dekonstrukcija: Ova rečenica funkcionira kao moćan **klišej koji prekida misao**.

Ilokucijski čin: Njezinim izgovaranjem ne opisuje se medicinska činjenica, već se *proglašava* patnja nužnim i poželjnim stanjem.

Perlokucijski učinak: Učinak na člana je internalizacija uvjerenja da je njegova bol produktivna.

Studija slučaja 2: *Fenomen Međugorja* – performativ autoriteta

U kontekstu Međugorja, analiza javno prenesenih poruka otkriva ključnu formulaciju: „**Gospa kaže...**”.

Lingvistička dekonstrukcija: Ova fraza funkcionira kao ultimativni **performativni iskaz** koji uspostavlja autoritet.

Analiza uvjeta sreće: Unutar zajednice vjernika, „vidjelice” su prihvaćene kao osobe s

autoritetom, pa je iskaz „sretan” i ima moć stvaranja istine. Analitički cilj jest pokazati kako performativna snaga iskaza ovisi o prihvaćenim konvencijama unutar grupe.

Ilokucijski čin: Čin koji se izvodi je *kanaliziranje* božanskog autoriteta.

Perlokucijski učinak: Učinak na vjernike je prekid svake daljnje rasprave.

Studija slučaja 3: Politički diskurs i nove tehnologije

Analizom transkripata političkih govora i medijskih izvještaja, uočava se opterećeni jezik. Korištenje termina „**briselski čato**” nije deskriptivno, već je **opterećena etiketa** osmišljena za dehumanizaciju.

Ilokucijski čin: Imenovanjem nekoga „čatom”, govornik ga *svrstava* u kategoriju sluge i izdajnika.

Perlokucijski učinak: Cilj je izazvati prezir kod publike. Tijekom izbora 2024. zabilježena je i upotreba **deepfake audio tehnologije** za stvaranje lažnih izjava političara (European Digital Media Observatory, 2024).

Dio V: Otpor, budućnost i praktične implikacije

Nijansiranje analize: Dvojna priroda jezika zajednice i etičke implikacije

Za cjelovitu analizu nužno je priznati da mnoge lingvističke tehnike nisu intrinzično negativne. Njihov učinak presudno ovisi o kontekstu.

Komparativna analiza: kohezija nasuprot prisili

Žargon: Dok u kultu ezoterični žargon služi isključivanju, u znanstvenoj zajednici stručna terminologija teži preciznosti i podložna je recenziji.

Ponavljanje: U demokratskim pokretima, ponavljanje slogana služi jačanju identiteta uz dopuštenu kritiku. U skupini s visokom kontrolom, ono služi suzbijanju kritike.

Dihotomija „mi protiv njih”: U sportskom timu, rivalstvo je benigno i kontekstualno. U totalitarnoj ideologiji, ista dihotomija služi dehumanizaciji „neprijatelja”.

Ključna razlika leži u **pristanku, transparentnosti i posljedicama**. U legitimnim zajednicama, pojedinac dobrovoljno usvaja jezik, a napuštanje grupe ne rezultira kaznom.

Etičke implikacije istraživanja

Analiza jezika kontrole nosi sa sobom i etičku odgovornost. Postoji tanka linija između kritičke analize i patologizacije uvjerenja. Cilj ovog rada nije omalovažavanje članova opisanih skupina, već razumijevanje moćnih psiholingvističkih mehanizama. Istraživač mora težiti empatičnom, ali kritičkom pristupu koji razotkriva manipulativne strukture, a ne osuđuje one koji su u njih uvučeni.

Dekonstrukcija kontrole: lingvistički markeri otpora i izlaska

Sustavi lingvističke kontrole nisu svemoćni. Proces izlaska (dekonverzija) popraćen je značajnim promjenama u jezičnoj upotrebi (Zablocki, 1997).

Prestanak korištenja žargona: Jedan od prvih znakova distanciranja.

Preformuliranje i redefiniranje: „Duhovno pročišćenje” postaje „psihološka manipulacija”.

Pojava jezika kognitivne disonance: U govoru se pojavljuju izrazi sumnje („Vjerovali smo

da...”).

Usvajanje „vanjskog” jezika: Pojedinač počinje koristiti terminologiju iz psihologije (npr. „ispiranje mozga”) (Hassan, 2015).

Budućnost lingvističke manipulacije: od umjetne inteligencije do neurotehnologije

Razvoj umjetne inteligencije (AI) otvara novo poglavlje u analizi lingvističke kontrole.

AI i „jekine komore za jednu osobu”

Napredak u AI personalizaciji omogućuje stvaranje „jekine komore za jednu osobu”. AI sustavi mogu analizirati osobne podatke kako bi generirali sadržaj savršeno prilagođen individualnim kognitivnim pristranostima (O’Neil, 2016).

Sociolingvistički utjecaj konverzacijske umjetne inteligencije i deepfake tehnologije

Uspon **konverzacijske umjetne inteligencije** donosi novu dimenziju. Ljudi teže lingvističkoj akomodaciji – nesvjesnom prilagođavanju govora sugovorniku (Giles i dr., 1991). Kroz dugotrajnu interakciju, AI može postepeno oblikovati govorne obrasce korisnika. Uz to, napredak u **deepfake** tehnologiji otvara nove mogućnosti za masovnu manipulaciju (European Digital Media Observatory, 2024).

Spekulativna budućnost: neurotehnologija i izravna lingvistička modifikacija

Iako trenutno u domeni znanstvene fantastike, razvoj sučelja mozak-računalo (BCI) otvara etička pitanja. Tehnologije koje mogu izravno utjecati na neuronske obrasce povezane s jezikom mogle bi predstavljati ultimativni alat kontrole.

Zaključak: Prema lingvističkoj budnosti i higijeni

Analiza jezika u skupinama s visokom razinom kontrole otkriva jasan uzročno-posljedični lanac: društveni uvjeti stvaraju ranjivost, psihološke pristranosti pružaju ulazne točke, a specifične lingvističke tehnike, pojačane digitalnom tehnologijom, alati su za izgradnju ideološke arhitekture. Suočeni s ovim izazovima, klasična medijska pismenost više nije dovoljna. Potreban je novi pristup koji se može operacionalizirati kroz dva komplementarna koncepta: **lingvističku budnost** na individualnoj razini i **lingvističku higijenu** na kolektivnoj razini.

Operacionalizacija „lingvističke budnosti”

Lingvistička budnost (*linguistic vigilance*) definira se kao kritička sposobnost prepoznavanja obrazaca manipulativnog jezika u stvarnom vremenu. To je vještina razumijevanja ne samo *što* se govori, već i *što se time čini*.

Tablica 2

Alati za lingvističku budnost: prepoznavanje manipulativnog jezika

Lingvistička tehnika	Primjer u praksi	Kritičko pitanje za samorefleksiju
Opterećeni jezik	„Izdajnik”, „Sotonska kabala”, „Heroj”	Koje emocije ova riječ pokušava izazvati u meni? Postoji li neutralniji, precizniji način da se opiše ista osoba ili događaj?
Klišej koji prekida misao	„Vjeruj planu”, „Sve se događa s razlogom”	Koje pitanje, sumnju ili kompleksnost ova fraza pokušava zaustaviti? Što ako ne prihvatim ovu frazu kao konačan odgovor?
Lažna dihotomija	„Ili si s nama ili si protiv nas”	Postoje li druge opcije, nijanse ili perspektive između ove dvije ponuđene krajnosti? Tko ima koristi od predstavljanja situacije kao crno-bijele?
Ezoterični žargon	„Doseći razinu ‘Clear’”, „Kundalini energija”	Stvara li ovaj jezik osjećaj da sam poseban ili da drugi ne mogu razumjeti? Služi li on pojašnjenju ili isključivanju?
Apel na „vlastito istraživanje”	„Nemojte vjerovati medijima, istražite sami”	Koji su mi izvori informacija ponuđeni za „istraživanje”? Vode li me svi ti izvori do istog zaključka? Jesam li izložen/a suprotstavljenim argumentima?

Uvođenje koncepta „lingvističke higijene”

Dok je lingvistička budnost individualna vještina, **lingvistička higijena** je koncept kolektivne odgovornosti. Ona se odnosi na društvene norme i mehanizme osmišljene za smanjenje širenja manipulativnog jezika. Preporuke uključuju:

Obrazovni sustav: Integracija analize diskursa i kritičkog razmišljanja o jeziku u kurikulum.

Novinarstvo i mediji: Promicanje standarda koji ne samo da izvještavaju o izjavama, već i analiziraju jezik koji se koristi.

Javne institucije: Poticanje javnog diskursa koji vrednuje nijansiranost, empatiju i argumentiranu raspravu.

U eri sveprisutnog, algoritamski vođenog uvjeravanja, razumijevanje arhitekture jezika ključni je alat za očuvanje autonomije misli i jačanje demokratskog društva.

Literatura

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Edelman. (2025). *2025 Edelman trust barometer*. <https://www.edelman.com/trust/2025/trust-barometer>

European Digital Media Observatory (EDMO). (2024). *Generative AI use and disinformation during the 2024 Croatian parliamentary elections*. https://edmo.eu/wp-content/uploads/2024/06/ADMO_report_8.pdf

Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.

Fazio, L. K., Brashier, N. M., Payne, B. K., & Marsh, E. J. (2015). Knowledge does not protect against illusory truth. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(5), 993–1002. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.1037/xge0000098>

Giles, H., Coupland, N., & Coupland, J. (1991). Accommodation theory: Communication, context, and consequence. U H. Giles, J. Coupland, & N. Coupland (Ur.), *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics* (str. 1–68). Cambridge University Press.

Hasher, L., Goldstein, D., & Toppino, T. (1977). Frequency and the conferral of referential validity. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 16(1), 107–112.

Hassan, S. (2015). *Combating cult mind control: The #1 best-selling guide to protection, rescue, and recovery from destructive cults*. Freedom of Mind Press.

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.

Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121–1134. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.6.1121>

Lalich, J. (2004). *Bounded choice: True believers and charismatic cults*. University of California Press.

Larsen-Freeman, D., & Cameron, L. (2008). *Complex systems and applied linguistics*. Oxford University Press.

Lifton, R. J. (1961). *Thought reform and the psychology of totalism: A study of "brainwashing" in China*. W. W. Norton.

Lucy, J. A. (1997). Linguistic relativity. *Annual Review of Anthropology*, 26, 291–312.

Making Caring Common Project. (2024). *Loneliness in America: Just the tip of the iceberg?*. Harvard Graduate School of Education. <https://mcc.gse.harvard.edu/reports/loneliness-in-america-2024>

Montell, A. (2021). *Cultish: The language of fanaticism*. HarperWave.

Myers, D. G., & Lamm, H. (1976). The group polarization phenomenon. *Psychological Bulletin*, 83(4), 602–627.

O'Neil, C. (2016). *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*. Crown.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin UK.

Pew Research Center. (2024). *Demographics of social media users and adoption in the United States*.
<https://www.pewresearch.org/internet/fact-sheet/social-media/>

Phelps, E. A., & LeDoux, J. E. (2005). Contributions of the amygdala to emotion processing: from animal models to human behavior. *Neuron*, 48(2), 175–187.

Schumann, J. H. (2018). *The neurobiology of persuasion: The science of influencing others*. Palgrave Macmillan.

The Cigna Group. (2025). *Loneliness in America 2025*.
https://filecache.mediaroom.com/mr5mr_thecignagroup/183661/2025-loneliness-in-america-report-the-cigna-group.pdf

World Health Organization. (2025). *Social connection linked to improved health and reduced risk of early death*.